

CATRIN LUNDSTRÖM

Hemmafru hemma

Återvändande migrantkvinnors möte med svenska jämställdhetsnormer i politik och praktik

A housewife “at home”. Returning migrant women’s encounters of Swedish gender equality in policy and in practice

This article discusses the experiences of Swedish migrant women who are returning to Sweden after having lived abroad for a period of their lives. Most of them have been situated outside the formal labour market during their time abroad and been occupied with family related work. The aim of this article is to analyse how political ideals formulated around work, gender equality and income redistribution, encounter the constructions of Swedishness, gender and heterosexuality in these women’s stories. When living abroad, the women were provided for by their husbands. Yet, their positions as “trailing spouses” had had severe impact on their opportunities for reintegration into the labour market as well as for their future – or current – pensions. The article discusses the political and sociological consequences of women’s economic dependence, primarily in terms of welfare state distribution and pensions by asking: In what ways are returning migrant women situated in-between a global labour market and the Swedish welfare system in relation to migration, gender and gender equality?

Keywords: return migration, gender equality, dual earner model, pension, national identity.

Introduktion till hemvändande migrantkvinnor

Elise: Men har du nånsin sett ett program på TV eller på radio där man pratar om kvinnor som varit ute i alla år? All orättvisa, alla kvinnor som inte har någon pension när dom kommer tillbaka till exempel, som har män som kanske har lämnat dom, som inte har ett öre när dom kommer tillbaka, vem tar upp det? [...] Dom vill man nog gärna glömma. Och många tycker kanske att dom har tillbringat... Att dom haft en lyxtillvaro. [...] Det finns säkert dom som har haft det, men man tar fram dom här konstiga människorna ifrån Hollywood. [...] Jag tycker att det är förskräckligt!

I skuggan av kvinnornas ”lyxtillvaro” i *reality*-serien ”Svenska Hollywoodfruar” uppmärksammar 70-åriga Elise de ”verkliga” (hemma)fruarna – här porträtterade av återvändande, tidigare medföljande, migrantkvinnor ”som inte har någon pension”. De har, liksom Elise påpekar, inte varit lika vanligt förekommande i den allmänna debatten om vare sig hemmafruar, fruar eller pensionärer, kanske för att de helt enkelt inte kan representera ett jämställt Sverige där särbeskattning, statlig barnomsorg och tvåförsörjarmodell har varit normen sedan 1970-talet (Hirdman 2002; Lundqvist 2015). Ändå dominerar kvinnor gruppen fattigpensionärer i Sverige, då pensions-systemet är baserat på lönearbete.¹ I detta system gynnas de med hög inkomst som arbetar heltid hela livet, medan de som arbetar deltid eller delar av livet i lågavlönade yrken missgynnas. Detta har central betydelse för kvinnor, som är dem som oftast tar hand om barn och hemarbete och har strukturellt lägre löner än män. Gruppen medföljande fruar är måhända inga vanliga fattigpensionärer, men de avviker likväl från den svenska självbilden av ett jämställt samhälle där kvinnor i huvudsak yrkesarbetar. Återvändande migrantkvinnor utan (egen) pension faller även mellan forskning om (framför allt utomeuropeiska) invandrare med ett begränsat arbetsliv i Sverige (Ekberg & Lindh 2011), utlandssvenskar (som uppmärksammas som ”fattigpensionärer” utomlands) (Gavanas 2016; Solevid 2014), 1950-talets hemmafruar eller de historiska skildringarna av återvändande emigranter från USA (Arvidsson 1996; Beijbom 2006). De passar helt enkelt inte in.

Den här artikeln belyser återvändande svenska migrantkvinnors möte med svenska jämställdhetsnormer som politik och praktik i Sverige, efter att ha bott utomlands som medföljande och i vissa fall som utlandsstationerade. Syftet med artikeln är att diskutera hur politiska och praktiska ideal formulerade kring arbete, jämställdhet, inkomstfördelning och pension vävs samman med konstruktioner av kön, svenskhet och heterosexualitet i svenska migrantkvinnors berättelser om att återvända till Sverige efter en tid utomlands. Majoriteten av kvinnorna har under en kortare eller längre period varit medföljande, och under denna period varit försörjda av sina män, samtidigt som de har utfört familjens omsorgsarbete på annan ort. Det som framkommer i intervjuer med denna grupp är att tiden som medföljande också påverkar deras möjligheter till återinträde på arbetsmarknaden i Sverige samt deras framtida – eller nutida – pension.

Studien är på flera sätt en fortsättning på min tidigare forskning som belyser hur vita svenska migrantkvinnor åtnjuter transnationella privilegier i förhållande till andra migranter, samtidigt som de erfar en särskild sårbarhet som kvinnor, medföljande och ekonomiskt beroende av sina makar (Lundström 2017). Dessa frågor aktualiseras ånyo när migrantkvinnorna återvänder till Sverige, om än på ett annorlunda sätt, i mötet med den svenska välfärdsstaten. Även om det vore felaktigt att jämställa denna grupp

1 Enligt Pensionsmyndigheten fanns det 231 500 fattigpensionärer i Sverige 2016, cirka 12 procent av pensionärerna. De hade en nettoinkomst under gränsen för relativ fattigdom, som då var 11 830 kronor i månaden. Enligt prognosen för 2018 beräknas den relativa fattigdomsgränsen i Sverige till 12 685 kronor per månad i disponibel inkomst.

med fattigpensionärer generellt – då kvinnorna i studien ofta har tillgång till betydande resurser, så som fastigheter, familjeförmågenheter och socialt kapital – synliggör deras berättelser ett glapp för såväl migranter som kvinnor i den svenska välfärdsstaten. På så vis aktualiseras frågor om invandring och utvandring, medborgarskap och kön i skärningspunkten mellan jämställdhetsfrågor, välfärdssystem och inkomstfördelning.

Ett sätt att situera kvinnorna är att utgå från sociologen Anja Weiss (2008) diskussion om den sociala ojämlikhetens transnationalisering, i vilken migranter positioneras på olika sätt beroende på deras kopplingar till ”svaga” eller ”starka” välfärdsstater. De intervjuade kvinnorna som tillhörde vad Weiss kallar för *transnationella överklasser*, beskrev sig själva som mer eller mindre ekonomiskt oberoende och därmed i stort sett oberoende av den ”starka” svenska välfärdsstaten. För *mellanskikten* däremot – som är mer ”beroende av den välfärdsstat de är knutna till” (Weiss 2008:53) – var sprickorna i den generellt sett ”starka” svenska välfärdsinfrastrukturen en oroande omständighet. De framhävde ofta sitt beroende av och sin tillit till den svenska välfärdsstaten och behöll sitt medborgarskap utomlands som en framtida garanti. Många av dem trodde att de som svenska medborgare hade rätt till en pension i Sverige, och var ofta omedvetna om kravet på bosättning i landet. Båda fallen inbegriper ett stort mått av beroende i förhållande till sina män (jfr Lundström 2017).

Mot bakgrund av kvinnornas ambivalenta positioner mellan det nationella och det globala i skärningspunkten mellan svensk jämställdhetspolitik och heterosexuella kärnfamiljsnormer syftar även artikeln till att diskutera de politisk-sociologiska konsekvenserna av kvinnornas skildringar av sin ekonomiska situation och sitt könade beroende, främst i termer av statlig fördelningspolitik och pensionsfrågor, ur ett jämställdhets- och jämlikhetsperspektiv. På vilket sätt befinner sig medföljande kvinnor mellan ett nationellt välfärdspolitiskt system och en global arbetsmarknad, och mellan olika föreställningar om invandring, arbete och jämställdhet?

Det könade jämställdhetskontraktet och pensionen

Den starka (välfärds)staten i den svenska modellen är intimt kopplad till individen och i genustermer till den rådande tvåförsörjarmodellen och utgör fundamentet i det svenska ”jämställdhetskontraktet” – som implementerades i Sverige från 1970-talet och framåt (Hirdman 2002; Lundqvist 2015). Även om ”de stora reformernas” tid kan härledas tillbaka till 1930-talet har utbyggnaden av en stark offentlig sektor, riksdagsbeslutet om individuell beskattning (inom familjesfären), subventionerad barnomsorg, 16 månaders betald föräldraledighet, plus ett allmänt barnbidrag för barn upp till 16 års ålder, ett nationellt sjukförsäkringssystem och omfördelningen av sociala förmåner och rättigheter under 1960- och 1970-talen varit avgörande för kvinnors inträde på arbetsmarknaden. Dessa grundpelare för jämställdhet vilar således på både rättigheter och skyldigheter i förhållande till välfärdens system, med utgångspunkten att kvinnor är de som tar ansvaret för omsorgsarbetet om inte staten bistår med avlastande tjänster för detta. Samma premisser präglar den politiska diskussionen i stort, som handlat om hur kvinnor kan kombinera arbete och familj, ofta med utgångspunkten i mammors och pappors livspussel i en heterosexuell familj, eftersom det så att säga är

idealtypen för den förda jämställdhetspolitiken (Nordenmark 2004, Bäck-Wiklund 2010, Lundqvist 2015).

Lönearbete har en central ställning för den svenska välfärdsstatens stöd och sociala och ekonomiska skydd som till stor del bygger på individens intjänade inkomster i form av olika försäkringssystem som vi betalar in till. Andra delar, så som försörjningsbidrag eller garantipension, finns för att skydda de som har haft liten eller ingen inkomst under sitt liv. Garantipensionen baseras på inkomst, civilstånd, samt hur länge man bott i Sverige. För att få full garantipension (8 076 kronor) krävs att man är ensamstående och bor i Sverige under 40 år från och med det år man fyller 16 till och med det år man fyller 64 år. I dag får cirka var tredje pensionär, 657 300 personer, garantipension och fyra av fem av dem är kvinnor.²

Pensionssystemet som helhet är grundat på allmän pension, tjänstepension och eget sparande. Av central betydelse i förhållande till kön och migration är förändringen av den inkomstrelaterade pensionen som efter 1994 års principproposition *Reformering av det allmänna pensionssystemet* kom att utgöras av livsinkomstprincipen. Livsinkomstprincipen ersatte de tidigare så kallade 15-års- och 30-årsregler som var baserade på de bästa inkomståren under livet. Nu skulle i stället ”alla pensionsgrundande inkomster [...] väga lika tungt vid beräkning av ålderspensionen oavsett när under livet de tjänats in” (Regeringens proposition 1993/94:250). Den här förändringen skulle komma att missgynna både dem som arbetar deltid och dem som periodvis stått utanför arbetsmarknaden till följd av obetalt arbete eller av annat skäl, det vill säga främst kvinnor och invandrare (jfr Ekberg & Lindh 2011).³

För de som har invandrat senare i livet är det, av naturliga skäl, svårare att arbeta ihop en pension likvärdig med infödda svenskar, utifrån livsinkomstprincipen. Invandrade personer har i princip heller inte rätt till full garantipension om de har bott i landet i mindre än fyrtio år. Som Jan Ekberg och Thomas Lindh (2011:38) konstaterar finns det inte enkla slutsatser att dra i studier mellan utrikes och inrikes föddas pension, men de påpekar att ”de tidigare reglerna för beräkning av offentlig ålderspension [baserat på arbetsinkomster under 15 års tid] var mer gynnsamma för invandrarna än de nyare reglerna [baserat på summan av arbetsinkomster under hela livet]”.

Majoriteten av kvinnorna i den här studien har liksom andra invandrare stått utanför den svenska arbetsmarknaden stora delar av arbetslivet, på grund av omsorgsarbete och andra omständigheter under sin tid utomlands, vilket påverkade deras pension avsevärt. Medan kvinnorna själva ofta efterfrågade familjeorienterade politiska lösningar på frågor om inkomstfördelning och pension, kommer jag att diskutera vilka beröringspunkter vi hittar mellan kvinnornas situation och bredare politiska frågeställningar inom ramen för fördelningspolitiska områden.

2 Se www.pensionsmyndigheten.se

3 Det finns naturligtvis en uppsättning regler och regleringar beroende på varifrån man kommer, i vilket land man bott som utlandsstationerad, osv. Eftersom kvinnorna i den här studien är en så heterogen grupp i förhållande till tid utomlands och vistelseländer kan jag inte redogöra för alla olika tänkbara scenarier.

Jämställdhet som nationell identitet

Själva idén om jämställdhet är också intimt förknippad med en form av nationell identitet eller tillhörighet utöver ett politiskt system (Keskinen, Tuori, Irni m.fl. 2009). Frågan om nationell identitet är här av betydelse då förhållandet mellan jämställdhet och svenskhet visade sig vara centralt för kvinnornas resonemang kring arbete och medföljandeskap. Som det har hävdats inom feministisk teori förhandlar kvinnor om nationell identitet och nationella ideologier från en annan position än män. Joanne Sharp (1996:99) uttrycker det så här: "[Kvinnor] representerar inte nationen [...] utan symboliserar den". Som symboliska bärare av nationens ideologiska konstruktioner har kvinnor en särskild roll som mödrar och i sin uppgift att markera gränserna för raser, klasser och etniska grupper. Denna logik placerar svenska kvinnor, och i synnerhet vita kvinnor, i en särskild position med avseende på konstruktionen av nationell identitet och jämställdhet, då de genom sin vithet förkroppsligar den vita nationen.

Eftersom migration inte är en tydlig före-och-efter-upplevelse, utan avspeglar pågående känslomässiga resor, är de nationella ideologierna inte något man lämnar bakom sig så lätt (Ryan 2008). Då kvinnorna i denna studie är första generationens migranter och återvändande bär de med sig specifika nationella jämställdhetsdiskurser. Samtidigt har deras position i samhället, på arbetsmarknaden och i hushållet förändrats – de har gått från att vara en del av tvåförsörjarmodellen i Sverige till att vara hemmafru, hemmamamma eller medföljande hustru utomlands. Det innebär att det som Nira Yuval-Davis (1997) kallar för "föreställningen om nationen" här studeras från ett perspektiv där den nationella identiteten är föränderlig och förkroppsligad till sin natur, snarare än att vara väldefinierad, sammanhängande och höra till en särskild grupp som återfinns på en specifik plats eller i en specifik kontext. De vita kvinnorna i den här studien både identifierar sig med, och bryter mot, den svenska jämställdhetsideologin. De är förvisso svenskar, men har som medföljande inte haft en jämställd svensk livsstil. Men även om föreställningarna om svenskhet och jämställdhet är starka – som ett slags "övre genusideologi" – har kvinnorna, som vi ska se, "undre genusideologier" förankrade i sina vardagsliv att hantera (jfr Hochschild 2003).

Hemmafrun och arbetslinjen – två ytterligheter i välfärdssamhället?

De medföljande kvinnornas liv utomlands liknar i mångt och mycket den sits som de svenska hemmafruarna tidigare befann sig i. Forskning om hemmafruar i Sverige rör antingen historiska skildringar – och övergången till det jämställda samhället – eller hemmafrun som en medial figur (Arvidsson 1996; Lundqvist 2015). Hemmafruar eller "hemmamammor" är inte heller lika vanligt förekommande som i exempelvis USA (Stone 2007). Även om det sågs som en framgång i det framväxande folkhemmet Sverige att familjer i olika klasskikt kunde klara sig på mannens inkomst medan kvinnorna kunde vara hemma med barnen och sköta hemarbetet så har omställningen till tvåförsörjarmodell varit helt avgörande för den svenska modellen, från 1960-talet och framåt, då traditionella värden och idéer om kärnfamiljen ifrågasattes (Lundqvist 2015).

Den feministiska diskussionen rörande kvinnors möjligheter att frigöra sig från hemmafrulivet och träda in på arbetsmarknaden var intensiv under 1960- och 1970-talen. I Eva Mobergs inflytelserika text *Kvinnans villkorliga frigivning* från 1961, argumenterar hon för att förutsättningen för jämställdhet mellan könen är att kvinnorna blir ekonomiskt och socialt oberoende av sina män. Samma argument var vägledande i statliga utredningar där målet var att kvinnor inte längre skulle behöva välja mellan arbete och barn (SOU 1964:36). I samband med detta inledde staten ett aktiveringsprogram för att få ut kvinnor på arbetsmarknaden, vilket under de kommande decennierna skulle sätta en miljon kvinnor i lönearbete, och Sverige(s kvinnor) skulle gå från ett *husmorskontrakt* till det *jämställdhetskontrakt* där hemmafruns sysslor togs över av statliga institutioner (Hirdman 2002).

Hemmafrun har sedan kommit att framstå som en symbolisk kontrast till den moderna, jämställda kvinnan. Som författarna till boken *Feminism som lönearbete*, Maria Carbin, Johanna Overud och Elin Kvist (2017:106), påpekar, definieras hemmafruar främst ”av sin frånvaro från arbetsmarknaden, samt närvaro i ett heterosexuellt äktenskap”. Det är också den dynamiken som står i centrum i kvinnornas berättelser i denna artikel, det vill säga de svenska migrantkvinnornas situation som medföljande och – åtminstone under denna period – position utanför arbetsmarknaden samt frågor om inkomst, pension och ekonomiskt beroende av sina män.

Hemmafrun som en politisk och ideologisk fråga har sedan början av 1980-talet (det vill säga parallellt med tvåförsörjarnormen) drivits av Haro, Riksorganisationen för valfrihet, jämställdhet och föräldraskap. Haro ställer krav på erkännande och uppvärdering av hemarbetet, där föräldrar – eller främst mödrar – kan ersättas av staten för tillhandahållande av barnomsorg i hemmet (jfr Carbin, Overud & Kvist 2017).⁴ För Haro är frågan om ett förändrat skattesystem, ersättning för barnomsorg upp till 12 års ålder, Allmän tilläggspension (ATP), samt tudelning av inkomst från förvärvsarbete och försäkring vid skilsmässa en jämställdhetsfråga (jfr Carbin, Overud & Kvist 2017). Som Maria Carbin och Katharina Tollin (2017:113) argumenterar, kämpar Haro för att få ersättning av staten samtidigt som de kritiserar bidragsberoende.

I vårt samtida ”arbetsamhälle”, med tvåförsörjarmodellen och arbetslinjen som samhällsmodell, har en annan slags kritik växt fram som uppmärksammar hur ”sysselsättning” prioriteras framför frågan hur mycket vi faktiskt behöver arbeta i ett samhälle där produktiviteten ständigt ökar (Paulsen 2010). Den feministiska arbetskritiken pekar på att kvinnors historiska inträde och ”frigivning” på arbetsmarknaden under 1960- och 1970-talen också var en reform som innebar att en ”hemmafrunorm” ersattes av en ”lönearbetsnorm”, där statlig barnomsorg och hemarbete skulle utföras utanför eller vid sidan av lönearbetet, något som brukar benämnas som ”det andra skiftet” (Carbin, Overud & Kvist 2017:36, Hochschild 2003).

4 Diskussionen om hemarbetet som ett faktiskt arbete har i Sverige främst förts i förhållande till diskussionen om rutavdraget som då handlade om att avlasta dubbelarbetande (medelklass)kvinnor. Även om kvinnorna i studien ofta anlätade hushållsarbetare när de bodde utomlands och även i Sverige så behandlar inte denna artikel detta område (se Gavanas & Calleman 2013; Lundström 2017)

Kvinnornas berättelser i den här artikeln rör sig mellan dessa ideologiska frågor när de praktiskt navigerar mellan olika statliga system – främst pensionssystemet – som är baserade på lönearbete. De förhandlar även om (frånvaron av) yrkesidentitet i förhållande till kön, jämställdhet och nationell identitet, när de som migranter och medföljande flyttar mellan olika sociala system inom ramen för en heterosexuell logik. Hur möjliggör kvinnors hemarbete mäns utlandsvistelse och karriär – och vad får de tillbaka? Som artikeln visar ställs dessa kvinnor mellan olika politiska system när de migrerar som heterosexuella aktörer och medföljande på en global arbetsmarknad.

Metod och material

Materialet som artikeln baserar sig på består av kvalitativa intervjuer, deltagande observation och visuella metoder med kvinnor som har bott en längre tid utomlands och sedan flyttat tillbaka ”hem” till Sverige. Mer konkret består empirin av 46 djupintervjuer med återvändande svenska migrantkvinnor och deltagande observation vid 25 tillfällen under en period av åtta månaders fältarbete i fyra olika städer i Sverige under 2014 och 2015.⁵ Intervjuerna kan beskrivas som semi-strukturerade djupintervjuer. De utgick från en intervjuguide men var öppna för andra teman. Kvinnorna ombads även att rita en karta över sina sociala nätverk, som användes både som diskussionsunderlag och för att ge en överblick av deras sociala lokalisering. Intervjuerna har transkriberats i sin helhet, kodats och analyserats.⁶ Kvinnorna ingick i olika nätverk för svenskar som återvänder ”hem” efter en tids utlandsboende, men är främst rekryterade via *Swedish Women's Educational Association* (SWEA) i Sverige genom mejl, deltagande vid SWEA:s aktiviteter och snöbollsmetod, där en informant gett tips om andra. Samtliga kvinnor var (eller planerade att bli) medlemmar i SWEA Sverige eller hade varit medlemmar i SWEA-avdelningar utomlands. Informanterna var mellan 33 och 80 år, och hade varit bosatta i ett 30-tal olika länder, i vissa fall så länge som 45 år.

Via inbjudningar av ordförande i tre lokalavdelningar i Sverige presenterades forskningsprojektet för medlemmar på luncher och middagar för SWEA:s medlemmar som nyligen återvänt till Sverige. Genom SWEA:s nätverk knöts också kontakter med ett annat nätverk, *Swedes back home*. Till skillnad från SWEA är detta inte enbart ett nätverk för kvinnor, men en grupp kvinnor inom nätverket hade bildat en under-

5 Intervjuerna genomfördes av FD Lena Sohl som var anställd som postdoktor i projektet ”Att återintegrera svenskheten: tillhörighetens politik bland återvändande svenska migrantkvinnor” finansierat av Vetenskapsrådet, dnr 421-2013-900. Se Sohl (2018) för en metodologisk diskussion.

6 Allt material har anonymiserats, vilket inbegriper både namn på informanterna, lokalavdelningar, samt företag och andra uppgifter som skulle kunna identifiera informanterna. Projektet har godkänts av Centrala etikprövningsnämnden i Linköping. Det följer etiska riktlinjer och principer för samhällsforskning genom informerat samtycke, anonymisering och konfidentialitet inom forskning. Samtliga deltagare har anonymiserats. Kontaktuppgifter lagras inte tillsammans med transkriberingar. Kvinnorna har gett sitt samtycke till ljudinspelningar och till publicering av de transkriberade intervjuerna. De har hela tiden kunnat välja om de ville besvara frågorna eller avsluta intervjun.

grupp. Deltagande observation genomfördes inom SWEA:s olika lokalavdelningar och nätverk för svenskar i Sverige vid luncher, ”after work”-träffar (trots att de flesta inte lönearbetade), samt vid kulturella aktiviteter så som teaterbesök. Även om de transkriberade intervjuerna utgör primärkällan i denna artikel, har deltagande observationer erbjudit en kontextualisering av intervjumaterialet och ett sätt att skapa kontakter och tillit i intervjusituationerna. Denna typ av ”kristallisering” är ett sätt att titta på forskningen från en annan vinkel i syfte att nå en mer koherent bild av ett fenomen och även upptäcka materialets motsägelsefullhet (Richardson 2000; Barbour 1998). Potentiella informanter har under projektet uppmanats att kontakta forskare frivilligt utan att väljas ut av ordförande eller annan grindvakt (*gatekeeper*), även om detta förfarande också väcker frågor om vad som utmärker dem som väljer att delta (Morgan 1998).

Att utgå från nätverket SWEA har medfört att urvalet domineras av medföljande kvinnor (jfr Lundström 2017). Samtidigt är SWEA ett brett internationellt nätverk med cirka 7 000 medlemmar världen över. Trots att det startade som ett nätverk för medföljande kvinnor 1979 av Agneta Nilsson i Los Angeles, USA, återfinns i dag några av de största lokalavdelningarna i Sverige, vilket egentligen inte så konstigt eftersom återvändande svenskar under många år har varit den enskilt största invandrargruppen under ett visst år.⁷

Även några kvinnor som själva har varit utlandsstationerade ingår i studien. Att majoriteten av kvinnorna är medföljande sammanfaller dock med tidigare studier av utlandsboende svenskar som visar att betydligt fler män har flyttat ut på grund av (eget) förvärvsarbete än kvinnor (Solevid 2016). Intervjuerna genomfördes på platser som kvinnorna själva valde, så som kaféer, i deras hem men sällan på arbetsplatser. Under intervjuerna ställdes frågor om bakgrunden till migrationen, varför de valt att flytta hem igen, relationer (till sina makar), anställningar, bostäder, ekonomi, känslor av ”hemmahörande” utomlands och i Sverige, samt om deras livssituation nu efter att ha återvänt till Sverige. Intervjuerna varade mellan en och två och en halv timmar. Genom närläsning av transkriptionerna har jag sökt efter gemensamma teman och variationer av dessa teman inom och mellan intervjuerna (Mason 2002). Man kan säga att jag har läst och kodat intervjuerna på ”längden”, var och en för sig, och på ”tvären” genom att jämföra de olika intervjuerna sinsemellan för att förstå vilka positioner som finns tillgängliga och hur de ges mening (Haavind 2000).

SWEA är en politiskt obunden organisation som värnar om svensk kultur utomlands i form av julmarknader, midsommarfiranden och delar ut stipendier. Visserligen kan ett aktivt medlemskap i SWEA ge goda kontakter med inflytelserika aktörer,⁸ men till skillnad från Haro, som aktivt driver frågan om kvinnors hushållsarbete, agerar

7 Dessa siffror förändrades efter den stora migrationen från kriget i Syrien. 2017 var de största invandrargrupperna födda i Syrien (22 327), Sverige (14 428) och Afghanistan (9 297). Se www.scb.se.

8 Det är svårt att sammanfatta ett så pass stort nätverks intressen. Politiska frågor kan drivas genom informella påtryckningar, politiska seminarium, etc. Under mina fältarbeten i SWEA har jag dock stött på oerhört få tillfällen med dylika inriktningar. Däremot diskuteras ekonomiska frågor i andra utlandsforum, som exempelvis Svenskar i världen www.sviv.se eller utlandssvensk.net.

SWEA sällan som politisk aktör. Som en organisation bestående av förhållandevis privilegierade kvinnor har de förmodligen inte ett uppdämt behov av politiska förändringar. Dessutom var många medföljande nöjda med att kunna lämna lönearbetet för en tid (jfr Lundström 2017), även om deras uppfattningar också förändrades vid återkomsten till Sverige. Vidare kan migrationsfrågan i sig vara en faktor, då de förklarade att de inte hade så stora kunskaper om hur det svenska systemet fungerade.

Majoriteten av kvinnorna var mellan 60 och 70 år vid intervjuutillfället, med en relativt privilegierad livsstil som kan beskrivas som övre medelklass eller överklass. Deras liv utomlands dominerades av att ta hand om barn, sköta hemarbetet för dem och deras män, representationer i form av sociala event och middagar, fungera som arbetsgivare till anställda hushållsarbetare, utföra volontärarbete (ofta i samband med barnens aktiviteter eller skola), och deltagande i olika sociala aktiviteter arrangerade av SWEA eller andra sociala klubbar. En mindre grupp kvinnor hade haft egna internationella karriärer och arbetade företrädevis för svenska eller internationella företag eller internationella organisationer. Kvinnornas ålder, och det faktum att de intervjuades efter återkomsten till Sverige innebär att perspektiven i berättelserna skiftar. Medan de ser *tillbaka* på sin tid utomlands, beskriver de sin levda *samtid* i Sverige. Analysen utgår på så vis från att utsagorna är formade av intervjusituationen som sådan, som en form av situerad kunskap i förhållande till tid och rum (Haraway 1988).

I termer av representativitet är det viktigt att påpeka att kvinnorna i studien inte utgör ett representativt urval för utlandssvenskar, även om ett återkommande mönster är att kvinnor följer med män som flyttar utomlands på grund av arbete. Däremot speglar studien den tidigare forskningen om hemmafrun som social position, och det faktum att hemmafrun – eller medföljandepositionen – inte är jämnt fördelad över sociala klasser eller raser (Ahmed 2010; Lundström 2017; Palmer 1989). I detta avseende avbröt inte migrationen kvinnornas strukturella privilegier kopplade till ras eller klass.

Som ideologisk konstruktion är det viktigt att poängtera att hemmafrun symboliserar en djupgående skillnad mellan konstruktionen av vita kvinnor som står utanför arbetsmarknaden å ena sidan, och icke-vita, icke-förvärvsarbetande kvinnor å andra sidan. Medan den vita hemmafrun och den vita modern förväntas reproducera nationen eller nationell tillhörighet genom sitt omsorgsarbete och sitt reproduktiva arbete riskerar en icke-vit kvinna i samma position i stället att bli föremål för diskurser där hon beskylls för att missbruka välfärdssystemet (Collins 1998; Lundström & Sohl 2011). Men, som intervjuerna visar, har de vita svenska kvinnorna en central position när det gäller att upprätthålla det vita manliga transnationella privilegiet genom arbetet att hjälpa männen att behålla sina positioner inom familjestrukturen och deras sociala positioner i det nya samhället. Samtidigt upprätthåller dessa familjerelaterade privilegier kvinnornas könade beroende i förhållande till sina män. Hur denna situation kunde te sig utifrån de medföljande kvinnornas perspektiv ska vi vända blicken mot nu.

Att lämna arbetssamhället – och den svenska nationella identiteten?

Utlandslivet gjorde att tillvaron för kvinnorna som lämnade Sverige tog en annorlunda vändning än för dem som var kvar i Sverige. Fanny, 69, berättar att: ”Det är jätteintressant att vara utomlands och man gör jättemycket men det är... Ibland är det dötråkigt [...] Som första åren, då var vi ju väldigt mycket och badade på olika stränder här och där. Och sen ett år besökte vi 82 kyrkor. Vi höll på så vet du, och sen tredje året då handlade vi frottéhanddukar, jag vet inte hur många frottéhanddukar...”. Fannys beskrivningar av utlandstillvaron består av de aktiviteter som hon ägnade sig åt under dagarna. I avsaknad av dessa framstod tillvaron passiv och ”dötråkig”. Så resonerade flera av informanterna. Men valet att arbeta eller inte framstod sällan som ett helt och hållet individuellt val. Snarare handlade det om arbetstillstånd, barnomsorg och praktiska omständigheter:

Ulrica, 38: Alla ville jobba men ingen jobbade för att man är hemma och tar hand om barnen, och det var ju fullt ett jobb i sig. [...] Det förväntades att man är hemmafru. [...] Jag kände mig som kvinna inte van vid att jag alltid skulle stå bakom min man. Och jag hade svårt för det och jag kunde vara irriterade på det också så där. [...] Kvinnan ska vara där och ta hand om barnen och det är helt fantastiskt och utan dom så hade männen inte kunnat göra sina saker. [...] vilket är ju bra, men ja, jag hade svårt för det och jag hade svårt för det hela tiden faktiskt.

Att lämna yrkeslivet blev som Ulrica formulerar det en fråga som rör sig mellan (o)jämsställdhet, svenskhet och könade föreställningar om arbetsdelningen i den heterosexuella kärnfamiljen. Uttryck som ”man är hemma”, ”det förväntades att” eller ”kvinnan ska vara där och ta hand om barnen” speglar föreställningar om vad kvinnor och män fordras göra eller vara, även om det stred mot den egna uppfattningen om jämsställdhet och därmed mot den nationella identiteten som migranterna bar med sig. Det framstår med andra ord som kvinnornas uppgift att fylla det tomrum som frånvaron av den svenska välfärdsstaten lämnar. Samtidigt som välfärdsstatens uppbyggnad var ett sätt att få ut kvinnorna på arbetsmarknaden blir det kvinnornas uppgift att träda tillbaka när dessa tjänster inte längre finns tillgängliga.

Kvinnornas nya roller utomlands beskrevs som en förutsättning för mannens liv och karriär men ledde samtidigt till en känsla av underordning. På frågan om kvinnorna ansåg att de hade offrat något under sin utlandsvistelse nämndes ofta yrkeslivet. Harriet, 65, förklarar att: ”Nej men det var väl det här med jobbet då, att man släppte det [...] att jag tappade mitt yrkesliv”. Edith, 67, säger att: ”Man har ju aldrig kunnat utveckla en egen karriär, det har man ju inte gjort”. Trots ålderskillnader hade kvinnorna en synnerligen samstämmig bild av deras förväntade uppgifter i den utlandsstationerade familjen.

Att ha ett arbete och en yrkesidentitet beskrevs som en del av svenskheten och den svenska nationella identiteten. När kvinnorna återvände till Sverige eller besökte

Sverige förstod de att de inte kunde överföra rollen som medföljande – och globalt sett privilegierad – till en svensk lönearbetsnorm och arbetslinje.

Edith: När man var hemma på somrarna så kände man sig lite grann som en utomjording... Man hade liksom ingen... Alla pratade om sitt jobb och jobbrelaterade saker och så vidare och man... Ja, det är ju klart att man kan prata om... Men det kändes så fånigt att prata om... Det var ingen intresserad av att höra, men då pratar man jobb och dagis och alltihop det här... [...] Så den här yrkesidentiteten försvann.

Att vara mitt emellan ”jobb och dagis” tycks vara det självklara livspusslet för kvinnor i den svenska tvåförsörjarmodellen. Ett liv utanför arbetslivet framstod för Edith som ”fånigt”. Samtidigt fanns den ”förbjudna” känslan av att det faktiskt var skönt att slippa arbeta. Ibland var detta ett resultat av en tidigare sjukskrivning, som för Elisabeth, 45. Trots att utbrändhetsdiagnoserna ökar i Sverige ledde det till att hon kände sig ”lite osvensk”. Elsa, 70, å sin sida, förklarar att hon aldrig har ”varit karriärsugen” och ”tyckte om att vara hemma och pyssla. Jag tycker om att inte stressa och göra som jag själv vill och så”. Detta att reducera omsorgsarbete till ”pyssel” var också central i retoriken för att frigöra hemmafrun under 1960-talet (Carbin, Overud & Kvist 2017). Andra menar att de för första gången fick pröva på livet utanför lönearbetet. För Elise, 70, var omställningen som medföljande omvälvande på ett positivt sätt:

Då när vi flyttade till Luxemburg, då var jag först faktiskt hemma, vilket var bara helt otroligt, när man plötsligt kunde välja, när man inte var tvungen att göra nånting. [...] Fast jag tyckte också det var skönt om jag får vara helt ärlig.

För Elise var känslan av att tycka att det var ”skönt” att ”inte vara tvungen att göra nånting” förknippad med ett sting av dåligt samvete, en känsla av att bryta mot förgivettagna svenska normer. Här finns en motsägelse mellan den svenska jämställdhetsideologin och ”känslan” som är förankrad i hemmafrulivet. Att det faktiskt var skönt att inte arbeta blir – för att tala med Arlie Russell Hochschild (2003) – ett brott mot de ”övre” genusedologierna och den svenska tvåförsörjarmodellen, som motsvarar de föreställningar om vad kvinnor och män vill identifiera sig med, och i stället en spegling av de ”undre” genusedologierna som handlar om hur kvinnor och män faktiskt *känner* inför dessa. Även om kvinnorna såg sig förväntade att utföra det omsorgsarbete som krävdes för att möjliggöra männens karriärer – och ibland uppskattade livet utanför lönearbetet – skulle detta ekonomiska beroende komma att följa dem livet igenom.

Att vara hemma/fru: om underordning och beroende

Att bli ”hemmafru” i rollen som medföljande var med andra ord sällan ett aktivt val, utan ett resultat av de omständigheter som omgärdade utlandsvistelsen. Utan statlig barnomsorg eller arbetsvisum i ett heterosexuellt ”äktenskapskontrakt” som gav man-

nen en lön som familjeförsörjare, i kombination med hustruliga plikter och modrande, blev den hemmavarande kvinnan lösningen och förutsättningen för utlandsvistelsen och mannens karriär (jfr Skeggs 2004). Maj, 75, förklarar:

Jag menar, jag har varit en medföljande till min man, och det var jättemycket jobb. Det var liksom oerhört mycket representation, både ute och hemma, och jag menar det var ju cocktails och middagar och... [...] Man måste ställa upp på det. Och det är liksom... [...] Det kanske låter glamouröst det här med cocktailpartys och middagar. [...] Men det fordras en del.

Vid sidan av representation beskriver Maj tillvaron som medföljande som en kvinnokodad plikt: ”man måste ställa upp”, ”det fordras en del”. Skillnaden mellan den svenska jämställdhetsnormen baserad på lönearbete och förutsättningarna för expattillvaron såg alltså i grunden olika ut. Som Fanny uttrycker det: ”I Sverige ska man jobba, i Brasilien ska man vara hemma”. Då det svenska systemet bygger på två inkomster och särbeskattning, uppfattade en del kvinnor det som en ”lyx” att kunna leva på en lön. Wilma, 71, säger att: ”Det är ju lite flashigt då när man var *Hausfrau*, inte behövde arbeta [...] att man liksom kunde klara sig på en lön och bodde i ett stort radhus”. Samtidigt som hemmafrun eller *die Hausfrau* utomlands var en upplyft position som huvudsakligen befolkas av vita kvinnor som ägnar sig åt att reproducera nationen genom olika heterosexuella plikter, var själva positionen som medföljande kantad av könade aspekter förknippade med beroende och underordning:

Fanny: Jag hade ett rött streck, och där stod det *dependencia* [beroende], det betyder att jag var ekonomiskt beroende. Så när Amanda då skulle fylla 12, då som hon blir på sitt trettonde år, då skulle hon få ett sånt streck också. Och då sa jag: ”aldrig att hon ska uppleva att ha ett rött streck över sitt namn”, så det var en anledningarna till att jag drev på att vi skulle åka hem.

För Fanny blev positionen som ”beroende” smärtsamt påtaglig och omöjlig att leva med när hennes dotter skulle få samma status av *dependencia* som hon själv hade. I samband med detta blev hennes egen situation outhärdlig och hon ”drev på” för att flytta hem igen. För andra medförde det ekonomiska beroendet också en känsla av ojämställdhet som var oförenlig med en svensk identitet. Tora, 64, berättar att när hon:

kom till Tyskland och skulle öppna ett abonnemang så kunde jag ju inte det, för jag var medföljande, det var väldigt jobbigt tyckte jag, det var jättejobbigt. [...] Jag hade inte tankar på det förrän jag insåg att ”oj då, här är man liksom ett...”, tillhör man mannen på nåt helt annat sätt, som jag inte gillar förstås. [...] Där tror jag att jag är väldigt svensk, att jag ska klara mig själv och jag ska va fri, alltså på det sättet, att man ska jobba liksom.

Utomlands upptäcker kvinnorna hur de på olika sätt blir begränsade och vingklippta i sin nya position. Tora kan inte öppna ett abonnemang själv vilket blev ett bevis på hennes underordnade ställning. Kvinnornas nya liv som omsorgsarbete i den utlandsstationerade heterosexuella kärnfamiljen belyser samtidigt förhållandet mellan kön, makt och globalisering, i vilken ”den globala kapitalismens framgångar i grund och botten [bygger] på sexism” (Fecther 2010:1281). Medan män har framträdande roller i (maskuliniserade) transnationella företag, sköter kvinnor ”markservicen” i (det feminiserade) hemmet (jfr Hearn 2015).

Så gott som alla kvinnor i studien beskriver att rollen som medföljande på något sätt var förknippad med underordning, vilket tyder på att de bar med sig nationella ideal om en tvåförsörjarmodell byggd på jämställdhet och lönearbete samtidigt som de rent praktiskt ägnade sig åt obetalt och obetydligt omsorgsarbete. Känslan av ojämställdhet, underordning och ofullständighet var något som kvinnorna hanterade på olika sätt. Hilda, 67, förklarar att ”tack och lov att jag tyckte att det var roligt att laga mat, och det var väl enda sättet jag kunde visa att jag dög till nåt, det kändes ju lite så här efteråt, men jag hade ju jättegärna vilja ha ett jobb som gav pension”. Andra påpekade att jämställdhet också kunde skapas genom olika, men kompletterande arbeten i hemmet. Ytterligare andra gjorde olika typer av ideellt arbete för att inte framstå som osjälvständiga fruar, särskilt innan de skaffade barn. Deras strategier visar hur kvinnorna på olika sätt försökte hitta ett eget utrymme, genom att antingen jämställa olika könade arbetsuppgifter (som en alternativ tvåförsörjarmodell) eller på annat sätt hantera ojämställdheten som ramade in deras liv. Det var till exempel vanligt att anställa en extern person, ofta med migrantbakgrund, för att ta hand om hushållsarbetet både för att känna sig mindre beroende av sin man och mindre osvensk (jfr Lundström 2012, 2013, 2017).⁹

”Vad gör du med hela dagarna?”

Känslan av ojämställdhet ställdes ofta i relation till svenska normer och värderingar. Kvinnorna identifierade sig således starkt med svenska jämställdhetsideal. Som Alva, 80, påpekar jobbar ju ”alla” kvinnor nu, ”dom är ju inte nån hemmafru längre”. Det var också i mötet med svenskar som det blev svårt att förklara vad man sysselsatte sig med om dagarna.

Ellen, 59: Ja... men jag tror bara det är det att det är annorlunda, att liksom ”arbetar du inte (flämt)”, liksom, ”men vad gör du hela tiden?” [...] Det är ganska påfrestande att vara två yrkesarbetande med heltid och småbarn och få allting att gå ihop [...] jag tror inte jag hade haft fyra barn heller om jag hade bott i Sverige, det tror jag inte, jag hade nog nöjt mig med två tror jag.

⁹ Jag kommer inte att gå in närmare på den internationella arbetsdelningen i den här artikeln, ett fenomen som har genomlysts av en mängd forskare (Gavanas & Calleman 2013; Lundström 2012, 2013, 2017; Lutz 2011; Parreñas 2001).

Ellen beskriver ett omsorgsarbete som, enligt henne, upptog i princip all hennes tid, vilket synliggör både lönearbetande kvinnors ”andra skift” och offentliganställda kvinnors arbete inom barnomsorgen. Hade hon varit tvungen att lönearbeta i avsaknaden av offentlig barnomsorg hade hon förmodligen valt att ha färre barn. Men omsorgsarbetet som sådant sågs inte som ett giltigt arbete i Sverige av ”svenskar”, enligt kvinnorna. Nathalie minns en erfarenhet i Sverige där frågan om arbetsliv kom upp:

så frågade dom först då Maria, min kompis ”ja, vad jobbar du med?”, ”ja, jag jobbar inom det här och det här”, och så frågade dom mig, ”ja, vad jobbar du med?”, och så sa jag ”jag har precis kommit hem från Malaysia, jag har varit där i två år, men jag gjorde det här innan jag åkte”. ”Jaha”, säger dom, och så vänder dom sig ifrån mig, och tillbringar resten av tiden att prata med henne. [...] Nej men man krymper ju otroligt som människa, först... Först blir man ju förvånad, men sen så, nej och så blir det ju vilsenhet: ”vem är jag nu?”. Jag trodde att jag var nån, men det är jag tydligen inte längre eftersom alla andra försöker få mig att förstå att jag inte är det. [...] Identitetsfrågorna kan bli större än man kanske är beredd på, för att det är så många som kommer och lägger sig i mitt liv, på nåt sätt, och det är där, när man kommer hem... [...] Jag tror inte att nån gång under två år, nåns respektive som jag träffade frågade vad jag jobbade med. Jag blir en... Alltså jag blir sedd av andra på ett annat sätt i den miljön, än vad jag skulle bli sedd av andra i min hemmiljö [...] Här är vi ju så jäkla snabba med att fråga ”vad jobbar du med då?”, och det är ju inget positivt, det är ju ganska ointressant egentligen. [...] Men jag måste lära mig det, för jag har aldrig varit med om det förut.

Att inte kunna redogöra för ett (arbets)liv i mötet med svenskar blev en ny erfarenhet för Nathalie som under sitt liv som medföljande inte stött på dylika frågor. I hennes redogörelse framstår Sverige som ett land där det krävs ett arbete och en yrkesidentitet för att ”vara någon”, till skillnad från tillvaron som vit hemmafru i Malaysia. Idén att ha ett liv – utanför lönearbetet – är förmodligen mer främmande i Sverige än på andra platser, där välfärdsstaten är mindre utbyggd. Men för Nathalie blir bristen på yrkesidentitet kopplad till hennes utrymme som människa, där hon ”krymper” utan ett arbete i Sverige. ”Vem är jag nu?” frågar hon sig. På så vis är arbetslinjen ett formerande system som både förstörar och förminskar människor beroende på deras plats i detta. Även Clara, 43, beskrev somrarna i Sverige som en spegling av livet som medföljande i utlandet, ett tillfälle när hon konfronterades med ett ”mindervärdeskomplex”:

Det kom varje sommar, varje gång som man åkte tillbaka till Sverige så kom den... det mindervärdeskomplexet [...] som jag hör att många känner med mig, på sommaren när man... eller då när man kommer hem till Sverige på lovet till exempel, så folk frågar ”vad gör du hela dagarna?”, därför att det jag gjorde hela dagarna, det är ju ingen som kan förlika sig med det i Sverige, därför det är ju bara lyx så, ”du har ju inget jobb, du bara glider ju omkring”.

Det framgår av citaten att omsorgsarbetet i sig inte betraktas som ett arbete. Det är något som görs utan att göras. Vad sysselsätter sig Clara egentligen med ”hela dagarna” utan ett lönearbete? Kvinnorna pendlar således mellan känslan av att faktiskt utföra ett arbete och att inte ha en yrkesidentitet. Samtidigt vet vi att det vanligtvis är lönearbetande kvinnor som utför det arbete som uppstår i luckorna i välfärdsstaten och som har ”ett andra skift” vid sidan av lönearbetet (Hochschild 2003). Utlandslivet förutsätter på så sätt att det finns en (eller flera) kvinnor som utför familj-, omsorgs- och representationsarbete som sitt (obetalda) (heltids)arbete. Utlandssvensken blir på så vis en (manlig) idealtyp, som bygger på medföljande (kvinnors) och (icke-vita) hushållsarbetares arbete (jfr Lundström 2017).

Kvinnornas berättelser visar också med all tydlighet att svenska jämställdhetsnormer underordnas könade föreställningar inom ramen för den heterosexuella relationen i utlandskontexten. Trots att kvinnorna känner sig underordnade och mindre värda i rollen som medföljande, blir idéer om svenskhet och jämställdhet sekundära i förhållande till förväntade heterosexuella könsideal, i den mening att tvåförsörjarmodellen inte fungerar som det styrande idealet. Ur det könade jämställdhetskontraktet verkar bara könet flytta med. Det tycks nämligen föreligga en konflikt mellan vissa ideal, så som egenvärde (och explicita jämställdhetsideal) och frånvaro av yrkesidentitet, men inte mellan andra, så som modrande och omsorgsarbete (och implicita heterosexuella könsnormer).

Att inte vara hemma/fru: om yrkesarbetande kvinnor i en manlig arbetsnorm

Som kontrast till de medföljande heterosexuella kvinnorna ska jag nu belysa några av de kvinnor som själva var utlandsstationerade, eller som började arbeta efter att de hade flyttat ut. De var i minoritet i studien, men deras berättelser kastar ändå nytt ljus på utlandstillvaron och det ojämsställda arbetslivet utifrån ett könsperspektiv. Tina, 65, åkte själv ut för att arbeta i ett företag. Hon beskriver skillnaden mellan hennes egen tillvaro och de utlandsstationerade männens liv:

Alla män runtomkring mig hade ju hemmafru, så dom hade liksom nån som skötte hela den här markservicen, så man kunde glatt boka ett möte klockan fem på eftermiddagen, och jag satt där bara hungrig och tänkte ”undrar om man har mat hemma liksom, när jag kommer hem”. [...] Sen så lärde man sig ju så sakteliga att använda mycket tjänster som finns som jag inte förstod att det överhuvudtaget finns liksom, att du kan hyra en firma som åkte och besiktigar din bil. [...] Man har en städerska som stryker till och med åt en och allt det där va.

Tina beskriver hur det ”bakom” varje lönearbetande man finns ”nån” som gör det omsorgsarbete som krävs för att upprätthålla ett arbetsliv. Som kvinna utan ”nån” insåg hon att hon var tvungen att lösa detta på annat sätt. ”Tjänsterna” som Tina anlidade var ett sätt att parera frånvaron av en partner som skötte ”markservicen”. Hennes

utsaga visar å ena sidan hur mäns karriärer bärs upp av kvinnors omsorgsarbete och å andra sidan hur medelklassens karriärer möjliggörs av andras arbete. I likhet med yrkeskvinnor i andra länder kunde de svenska kvinnorna fortsätta att förvärvsarbeta endast om de hade råd att köpa andras billiga arbete (Ehrenreich & Hochschild 2003). Liksom många av de kvinnor som intervjuas av Hochschild och Machung (2003) och kvinnorna i min tidigare forskning använde kvinnorna på så sätt sina ras- och klassprivilegier för att välja bort det rutinartade hushållsarbetet som de menar var nödvändigt för att klara av kraven i arbetslivet (Lundström 2017; Palmer 1989).

Men det fanns också andra aspekter som försvårade möjligheten till ett arbetsliv som utlandsstationerad för kvinnor. Pauline, 33, åkte ut med sin partner, som skulle följa med som medföljande. Hon berättar att:

han ville inte riktigt åka, nej. Men då sa jag väl liksom att ”ja men jag måste få göra det här i mitt liv annars så kommer jag som inte vara glad”, och sen till slut så gick han väl med på det då. Fast han hade fått välja så hade vi inte åkt.

Pauline menar att hennes utlandsstationering gick tvärt emot hennes partners vilja. För att få sin man att följa med var hon tvungen att framhäva att det var nödvändigt för henne att göra detta, och eventuellt sätta relationen på spel. Hade ”han fått välja” så hade de inte åkt, säger hon. Pauline beskriver att förhållandet mellan en utlandsstationerad kvinna och en medföljande man inte enbart hade inverkan på henne och hennes partner utan även hur hon uppfattades som kvinna: ”Tjejer tycker nog att det är bra, killar tror jag kan tycka att jag är lite hård eller lite bitchig, eller att jag bestämmer över min man” (skrattar). Det svenska jämställdhetskontraktet kan således brytas genom att ”kvinnan” stannar hemma, men inte genom att ”mannen” gör det. Även Laila, 55, berättar om hur hon och hennes partner var tvungna att hantera de föreställningar om kön som utmanades genom hennes arbetsliv:

Ja, det känsliga är ju att det är ju mannens roll i samhället överlag att det är mannen som ska ha den bästa positionen och ta in lön, allt det där sitter ju kvar sen lång tid tillbaka, men det är inte det att min, han inte har respekterat det, för det har han gjort. Han har tyckt att det har vart kul att jag har vart ute, men innerst inne har det ändå liksom känts, man har märkt det, att man har fått ligga ganska lågt, att berätta om liksom om jobb och vad man gör och att man träffar en massa människor på möte och så vidare, liksom det där får man släppa lite grann när man kommer hem, så när man hemma, ja, får man hitta på nånting på fritiden tillsammans.

Lailas beskrivning rymmer en historisk manlig dominans, som här hamnar på ända. För att balansera detta utjämnade förhållande var hon tvungen att ”ligga lågt” och ”släppa lite grann” för att inte sära sin mans känslor, då det innerst inne tycks finnas en annan genusideologi än den på ytan (jfr Hochschild 2003). Tinas, Paulines och Lailas berättelser visar hur livet för den yrkesarbetande utlandssvensken är tydligt könat. Arbetslivet är inte utfor-

mat efter mödrars situation, men inte heller själva yrkesidentiteten (och indirekt identiteten som svensk) är tillgänglig för kvinnor på ett självklart sätt, ens när de arbetar. Strukturella (svenska) föreställningar om kön står tydligt i vägen för kvinnornas självklara arbetsliv, när det ställs mot mannens. I stället får kvinnorna tona ner den frågan i förhållande till sin partner. Det var helt enkelt inte självklart för män att inta rollen som medföljande, vilket avspeglar de könade aspekterna av det svenska jämställdhetskontraktet.

Skälet till att börja arbeta var inte enbart av ekonomisk natur, utan en fråga om identitet och upplevelse av självständighet för dessa kvinnor. Solveig, 69, förklarar att ”det var jättemånga som frågade mig när jag började: ’varför är du här... du behöver väl inte arbeta?’. Det har inte med det att göra. [...] Man måste må bra inne i sin själ”. Sabine, 68, ville inte följa med sin man utan att vara säker på att ha sitt arbete kvar när hon kom tillbaka:

Ja, det var jätteviktigt för jag har aldrig varit arbetslös så, utan jag ville absolut ha mitt jobb. [...] Nej, jag ville vara självständig liksom. [...] Ja, att man är en egen person, som har ett eget yrke. Och inte bara hemmafru, utan man har eget jobb, man har egna tankar, och egna kollegor och inte behöva... Det var ju sånt där som min mamma inpräntade att ”se till att du får ett eget yrke, så att du inte behöver vara avhängig på din man”.

Att ha ett jobb kopplas till att ha ”egna tankar” och ”egna kollegor”. De yrkesarbetande kvinnornas berättelser visar hur yrkesidentiteten både knyts till mänsklighet i vid mening, och vidare till den nationella identiteten. Samtidigt framstår ”utlandssvensken” som en könad konstruktion som kvinnorna inte har tillträde till på ett självklart sätt. I stället är det individuella drivkrafter eller ”mammans” förmaningar som får kvinnorna att träda in i arbetslivet utomlands – nationella jämställdhetsideal till trots. I detta speglas både tvåförsörjarmodellen och arbetslinjens ideal. För att vara någon och betyda något måste man ha ett lönearbete. Detta blev smärtsamt tydligt när de återvände hem till Sverige.

Att återvända och möta framtiden i den svenska välfärdsstaten

Även om de flesta kvinnor såg möjligheten att flytta utomlands som något positivt, något som skulle berika deras liv på olika sätt, insåg de senare att det skulle komma nya situationer att förhålla sig till, både i nuet och i framtiden. Frågan om yrke framstod förvisso först som en identitet mer än en sysselsättning, men snart blev försörjningsfrågan i den svenska välfärdsstaten aktuell då det svenska välfärdssystemet inte fungerade som de hade trott. Men valet att återvända innehöll också en existentiell dimension, i förhållande till jämställdhet och nationell identitet.

Clara, 43: Alltså undermedvetet varför det var viktigt att flytta hem till Sverige så är det väl att jag kände att jag började försvinna, låter ju som ett stort ord, men alltså ens identitet som svensk... Vi förväntas ju jobba, vi kvinnor, alltså kvinnan förväntas... Vi förväntas ju vara jämlika, vi förväntas att jobba...

Clara valde att återvända för att, som hon säger, inte "försvinna" som person. I samband med att yrkesidentiteten och därmed identiteten "som svensk" gick förlorad tynade hon även bort som människa. Att vara medföljande ställs här i direkt motsatsförhållande till identiteten som svensk (och som människa). Men att återvända till Sverige aktualiserade också praktiska frågor om inkomst, pension och grundtrygghet som kvinnorna hade tagit en paus från under utlandsvistelsen. I Sverige konfronterades de med det svenska välfärdssystemet som resulterade i att de som utlandsboende medföljande kvinnor hamnade emellan olika system avseende allmän pension, tjänstepension och garantipension som alla bygger på att man har bott och arbetat i Sverige.¹⁰ Deras positioner som heterosexuella subjekt i beroendeställning aktualiserades nu på nytt. Om de hade uppfattat sin tid som medföljande som en parentes i livet, fick de nu erfara att deras livshistoria också skulle definiera framtiden. Som Laila uttrycker det: "jag hade inbillat mig att det fanns nån slags grundsumma på 7 000-nånting, för alla om kom, men det finns det inte alltså, utan man får ingen pension om man inte har jobbat i Sverige, och det har ju inte jag gjort". Mötet med Sverige och svenska myndigheter blev inte heller som de hade föreställt sig. Jane, 66, förklarar att:

På det sättet har det varit svårt att komma in i Sverige, det är då dels det att det är ingen som är intresserad, och det andra är att... om vi då tar den officiella sidan, har noll förståelse för att man inte kan allting. [...] Vi har ju aldrig haft ett normalt svenskt liv.

Tillbaka i Sverige är det svårt att "komma in" och "ingen som är intresserad". På så vis delar kvinnorna erfarenheter med andra migranter som inte heller haft ett "normalt" svenskt liv. Som svenskar och svenska medborgare kunde dessa olika, men samtidigt, positioner bli förvirrande. Nathalie beskriver hur hon var tvungen att omvärdera betydelsen av sitt medborgarskap:

Man fick börja tänka på saker som jag aldrig hade tänkt på tidigare, utan man har ju verkligen känt sig trygg, allting har ordnat sig, helt plötsligt så... Jag fick nog lite panik när jag insåg att jag har... Jag har ingenting, skulle det hända nånting, då står jag liksom helt själv, jag får inte hjälp nånstans ifrån, så att lite känner man sig... Inte välkommen hem, utan... "ja, är du så dum så du åker så kan du ha det här också", lite grann... Ja men ganska mycket så i bemötande från både myndigheter och system och människor och...

Liksom för kvinnorna i min tidigare forskning innebar det svenska medborgarskapet en trygghet utomlands, en känsla av att någon tar hand om en när man kommer hem (Lundström 2017). Att komma tillbaka och inse att ingen berett plats för en var därför en chockerande insikt. I mötet med en välfärdsstat baserad på lönearbete

10 Detta beror på vilket land man har bott och arbetat i, samt om man har flyktingstatus eller inte.

upplever Nathalie att hon står ”helt själv” med ”lite panik”. Även Fanny berättar att det ”var ganska jobbigt” att komma tillbaka, då hon mötte ett välfärdssystem som inte enbart var baserat på ett svenskt medborgarskap. Som Solveig förklarar har de som ”bott många år utomlands inte någon bra pension när man kommer hem”, och ”självförtroendet inte är på topp direkt. [...] Och så när man kommer med den chocken av att kanske inte få nåt arbete [...] där offerar ju vi lite grann utav våran kompetens”.

Att arbeta var både kopplat till en konkret verklighet och till en känsla av nationell identitet enligt logiken: ”en svensk arbetar” och ”den som inte arbetar är inte svensk”. Margit, 62, säger att ”det är svenskt, att man ska jobba, inga mammor är hemma. [...] Jag ville väl bli svensk liksom”. Viljan att ”bli svensk” inbegrep att återuppta idén om jämställdhet, baserad på lönearbete eller pension. Att vara försörjd av sin man framstod nu som ett ”icke-svenskt” livsval. En situation som varit en förutsättning för livet utomlands blev ”jobbigt” att hantera i förhållande till en välfärdsstat som förväntades garantera jämställdhet. Trots deras förkroppsligade vita kapital var de i Sverige tvungna att ”göra” den nationella identiteten på ”rätt” sätt.

Familjeorienterade privilegier och könat beroende

Det är viktigt att påpeka att kvinnorna på många sätt befann sig i en relativt sett privilegierad position gentemot andra migranter, då deras män faktiskt *kunde* försörja dem. Yvonne, 62, förklarar att:

Nej alltså, jag har aldrig oroat mig för det, men jag vet ju att nån pension är ju inte att tänka på, det blir väldigt lite då, men det har vi tänkt på i familjen ändå, så att det kommer jag nog att klara i alla fall så... Och det här med att inte, att kanske börja jobba igen när man flyttar hem, det var inte heller att tänka på, tyckte jag, när man är 50 år och flyttar till [en mindre stad] och inte har nån utbildning och inte har gjort nånting innan alltså, då är man inte så eftertraktad tror jag, och sen behövde jag inte jobba heller, så jag kände att det... [...] Det var många som reagerade på, undrade. [...] Yrke är ju väldigt viktigt i Sverige för kvinnor, så att man har en egen identitet.

Att inte ha en pension att ”tänka på” verkar inte oroa Yvonne. Men att inte ha en ”egen identitet” tycks vara en viktig fråga i mötet med andra. Frågan om nationell identitet tycks här viktigare än själva inkomsten. Men, i brist på en egen pension blev kvinnorna med andra ord fortsatt beroende av sina makars pension och ibland goda vilja. Birgit, 77, förklarar att hon känner sig ganska trygg i dag då:

min man har en bra pension, han har en jättebra pension, men om han skulle falla ifrån, eller gå bort som man säger så måste jag ju... Jag kan inte bo i huset, till exempel [...] jag kan inte betala för vatten eller... Nej, det går inte, så jag måste sälja. Men det är väl som med dom flesta.

Utan sin mans försörjning har Birgit inte råd med vare sig hus eller vatten, förklarar hon. Också för Maj, 75, var tryggheten villkorad av det faktum att hon var gift och hennes man var i livet:

Jo, men jag känner mig trygg på grund av vad vi har privat, om jag säger så. Men om jag skulle bli ensam... då måste man ju ha ett sparad kapital som man kan plocka av, för jag kan inte leva på den här pensionen.

Maj och Yvonne framställer sig som ett självständigt subjekt genom sina "privata" tillgångar och sparade "kapital". Liksom de transnationella överklasserna i Weiss analys ser de sig som relativt oberoende i förhållande till en välfärdsstat. Men även om de framställde sig som oberoende av staten var deras trygghet fortsatt avhängig äktenskapet. Harriet, 65, förklarar:

Alltså försörjningen [...] För mig personligen försvann ju den i och med att jag flyttade, men eftersom jag fortfarande är gift med min man och han lever och har hälsan så har jag ju en bättre ekonomisk situation i och med att vi flyttade ut [...] Jag känner mig ju inte kväst ekonomiskt på det viset [...] Det enda är liksom om min man skulle gå bort och jag... För då har ju inte jag några pensionspoäng.

Genom sina män har Harriet, Birgit, Yvonne och Maj, liksom flera andra av kvinnorna, tillgång till betydande ekonomiska och sociala privilegier. Deras vita privilegier var dock som Phyllis Palmer (1989:16) formulerar det "helt knutna till deras underordnade relationer till vita män". Familjerelaterade privilegier upprätthåller på så vis ett klassmässigt, rasifierat, men könat beroende, i samtiden och i framtiden. Som medföljande insåg kvinnorna att de hade ställt sig utanför det svenska system som är baserat på en egen inkomst i en tvåförsörjarmodell. Nadja, 46, förklarar att:

även om jag aldrig, som jag sa tidigare, har ångrat att jag flyttade hem så var det verkligen en omställning, kulturellt och arbetsmarknadsmässigt, och min kompetens, vad betyder den här? [...] Jag hade inget pensionsspar i Sverige under dom här elva åren, så att det är liksom ett hål som verkligen är kännbart egentligen, och det är ju nånting jag har försakat eller det har blivit nånting som jag inte har nu då, som effekt av dom här flyttarna jag har gjort.

Att lämna den svenska tvåförsörjarmodellen blir också en kulturell omställning. Dessa tycks hänga ihop för Nadja. Men för att komma in på arbetsmarknaden krävs mer än bara vilja. Ålder uppfattades här som en negativ omständighet. Nathalie säger att "man har lämnat, liksom, man har tappat mycket nätverk, man måste liksom börja om igen med allting, sen tror jag ju att åldern här, man är jätterädd för alla som är över 40 år". I kombination med en känsla av otillräcklighet låg den underliggande oron för en eventuell skilsmässa. Ellinor insåg att "jag har inte råd att skilja mig till exempel, det

har jag inte”. De kvinnor som liksom Stella, 40, hade skilt sig fick lösa sin situation genom att be andra familjemedlemmar om ekonomisk hjälp:

Alltså [företaget] drar inte in några pengar, inte tillräckligt mycket pengar, så att jag har fått ta ett lån av mina föräldrar. [...] Vi hade en sån gemensam pensionsfond så att hälften av dom pengarna... När vi skilde oss så frös dom, min del frös, så jag har det. Men dom kan jag inte ta ut, dom ligger fortfarande.

Beroendet till mannen blev tydligt för Stella efter skilsmässan. Men hon hade möjligheter att ta ett lån från sina föräldrar. Sigrid, 54, berättar att när hon ser tillbaka på sin utlandsvistelse så:

ångrar jag ju det, för det är ju roligare att jobba som civilingenjör, man tjänar mer pengar och har kul jobb, men alltså samtidigt så har jag ju haft det väldigt bra hemma med våra barn och vi har ju alltid haft jättegott om pengar i och med att han hade en sån här internationell befattning, har han ju tjänat väldigt bra.

Sigrid reflekterar kring vad hon har uppoffrat för att vara hemma med ”våra barn” och landar i slutsatsen ”mer pengar” och ett ”kul jobb”. I dag har Sigrid skilt sig och flyttat ifrån sin man och säger att ”lönen har jag ingen rätt till egentligen, men jag får ju den nu ändå, men det är ju med hans goda vilja”, det vill säga det förhållande som den svenska välfärdsstaten är byggd för att undvika.

I ljuset av en eventuell skilsmässa gav kvinnorna ibland uttryck för en krass syn på äktenskapet. Emmy, 74, säger en smula ironiskt att ”om du tittar på dom utlands-svenska familjerna, så många äktenskap som gick sönder och otrohetssiffror som inte är av denna värld därför tanterna åkte hem på sommaren och killarna var kvar, kan du skriva en roman om...”. Emmys uttalande belyser kvinnornas värde i förhållande till hennes femininitet snarare än till hennes karriär. Medan femininiteten som kulturellt kapital kunde ge de svenska kvinnorna ekonomisk försörjning utomlands (och i Sverige) innehöll dessa utbyten ett visst mått av osäkerhet (jfr Skeggs 2004). Ett flertal av kvinnorna sökte sig till arbetsmarknaden i Sverige när de kom tillbaka, men det visade sig inte vara så lätt att få ett arbete som många hade trott. Dels hade kvinnornas utbildning blivit inaktuell, dels saknade de arbetslivserfarenhet under en period. My, 34, berättar att hon ”sökte nästan 40 jobb innan jag fick jobb”.

Känslan av att hamna emellan olika system av kärnfamiljsnormer och arbetsideal medförde att kvinnorna gjorde delvis nya politiska ställningstaganden. Frågan om särbeskattning som i dag är en självklar del som sällan diskuteras i svenskt (jämställdhets) politiskt liv uppfattades direkt missgynna dem. Elisabeth, 45, tycker att ”det kanske faktiskt inte är så fel att ha sambeskattnings, [det är] faktiskt är en uppgift att ta hand om familj och det är en ganska begränsad tid i livet”. Signe, 70, å sin sida säger att ”man kanske skulle kunna ha ett samhälle där man, där det var mera naturligt att man var hemma med småbarn en längre tid”. Plötsligt framstod Sveriges förda jämställdhetspolitik som en individuell förlust för dem:

Elise, 70: vi fick ju inga pensionspoäng när vi flyttade med [...] men däremot om du bor i ett land och får då åtminstone del av din mans pension, det är omöjligt att säga något sånt i Sverige, då blir ju folk alldeles konstiga [...] men vaddå om man har levt ett helt liv ihop, då får man väl också dela på pensionen. [...] Nu klarar jag mig i och med att jag har fått ett arv så jag klarar mig, men annars så hade jag nog haft ganska svårt att klara mig med den pension jag har.

Tvåförsörjarmodellen uppfattades med andra ord stå i vägen för dessa kvinnors liv och möjligheter. Ur deras perspektiv borde männen inte kunna välja bort att dela sin inkomst och sin pension med kvinnan. En önskan om ett kärnfamiljsorienterat skattesystem sammanfaller med Haros politiska position. I brist på ersättning från staten blir räddningen en generös make, en familjeförmögenhet, ett arv eller ett lån. I ljuset av dessa omständigheter uppfattade kvinnorna ett familje- och äktenskapsbaserat skattesystem som mer fördelaktigt. Men en bredare analys av köns- och migrationsaspekter av pensionsfrågan och inkomstfördelningen skulle också kunna se annorlunda ut.

Sammanfattande reflektioner: mellan (o)jämslällldhet och fördelningsspolitik i Sverige

Den här artikeln belyser återvändande migrantkvinnors erfarenheter av jämställdhet, arbete, medföljandeskap och nationell identitet inom ramen för svensk skatte- och pensionspolitik. Kvinnorna i studien uppfattar att de som medföljande möjliggjort och varit garant för männens karriär och utlandsstationering (och indirekt för arbetsgivare) genom olika typer av omsorgsarbete. De kan på så vis sägas befinna sig mellan en heterosexuell kärnfamiljsnorm (i vilken kvinnan föder barn och tar huvudansvaret för dem) och den svenska jämställdhetspolitiken (i vilken kvinnor och män är jämställda individer som förväntas ha ett likvärdigt liv som lönearbetare tack vare välfärdsstatens tjänster).

Det framgår av intervjuerna att den svenska tvåförsörjarmodellen som praktik inte följer med den svenska kärnfamiljsnormens migration. Ideal om svensk jämställdhet i förhållande till arbete och familj tycks inte vara självklara principer när de utmanas i nya sammanhang och situationer. Inte heller de kvinnor som faktiskt arbetar tycks ha tillträde till en (köns)neutral yrkesidentitet. I stället får de ta hänsyn till könade normer som omgärdar familjen och tona ned sitt yrkesliv för att bibehålla traditionella idéer om femininitet och maskulinitet inom relationen. Den nationella identiteten och dess integrerade jämställdhetsideal utmanas på så vis av könade normer och kärnfamiljsideal. I studien är det tydligt att välfärdsstatens tjänster inte har förändrat den könade synen på och uppdelningen av omsorgsarbete i praktiken. När välfärdsstaten rycks bort, får kvinnorna träda in. Kvinnorna i studien befinner sig vidare mellan en global arbetsmarknad och ett nationellt välfärdssystem där de å ena sidan förväntas vara flexibla aktörer på en global marknad, och å andra sidan är medborgare i en välfärdsstat organiserad utifrån principen om boende och arbete i landet.

Vilka politisk-sociologiska dimensioner aktualiseras i kvinnornas berättelser och

vilka möjligheter och begränsningar står de i relation till? I förhållande till normen om ett jämställt lönearbete aktualiserar kvinnornas situation åtminstone två hinder; det ena är att ”omsorgsarbetet får inte ta tid från lönearbetsdagen, men gör ändå det” (Carbin, Overud & Kvist 2017:8). Det andra är att ”[o]msorgen får heller inte betyda något i reda pengar, men gör ändå det” (ibid.). Vi skulle kunna säga att kvinnorna befinner sig mellan olika genusideologier, där de å ena sidan förväntas föda barn, sätta sitt arbete och sin karriär åt sidan, och utföra ett omsorgsarbete inom familjen – vilket också är förutsättningen för deras makars utlandsbaserade karriärer – och å andra sidan förväntas ha en jämställd ekonomi baserad på lika delar lönearbete som ligger till grund för välfärd och pension. Politiseringen av relationen mellan omsorgsarbete och lönearbete handlar, som Carbin, Overud och Kvist (2017:128) skriver om, ett ”alternativ till 8-timmars arbetsdag och 8 timmars hushållsarbete = 16 timmars arbete per dag”. Som en lösning för sina heteronormativa liv efterfrågar kvinnorna en heteronormativ politik, en politik där skattesystemet är organiserat för att passa deras roll som medföljande globala aktörer i en kärnfamiljsnorm.

Men finns det andra sätt att se på kvinnornas situation? Kvinnors låga pension har på senare år seglat upp som en valfråga i Sverige, då utfallet av svensk jämställdhetspolitik fortsatt missgynnar kvinnliga pensionärer, eftersom de arbetar deltid i större utsträckning än män. Samtidigt har invandrades svårigheter att arbeta – och leva – ihop en pension under sin tid i Sverige uppmärksamats (Ekberg & Lindh 2011). Kvinnornas berättelser aktualiserar båda dessa gruppers utsatthet vilket problematiserar förgivettagna konfliktlinjer mellan bofasta och migranter.

Då garantipensionen är ett grundskydd, reses möjligen frågan varför bosättning ska ha betydelse för var omsorgsarbetet (i det här fallet) utförs? Om möjligheten (för svenska män) att flytta och arbeta utomlands är beroende av obetalt omsorgsarbete (utfört av kvinnor), är det kanske rimligt att fråga sig hur fördelningsprinciperna för dessa liv ska se ut? Här finns både likheter och olikheter mellan olika invandrargrupper. Medan svenska medborgare (utrikes eller inrikes födda) som bor i landet har rätt till garantipension oavsett om de lönearbetat eller inte, har svenska medborgare som bott och omsorgsarbetat utomlands, generellt sett, inte det. Frågan är kanske vilka delar av välfärdssystemet (utrikes eller inrikes födda) svenska medborgare ska ha rätt till, och vilka principer dessa rättigheter och fördelningsprinciper ska vara grundade på? Som Roland Paulsen (2018) påpekar är ju pensionsavgifterna:

oavsett vad vi kallar dem, oavsett om de går till börsspekulation eller inte, en skatt. Det finns ingen kassakista där allt läggs på hög och sedan blir till pension. Det som betalar pensionärer i dag är i huvudsak dagens skatter. Varje månad sker en omfördelning från de som arbetar och betalar skatt till de som slutat arbeta. Så när slutade vi ifrågasätta att denna skatt skulle fördelas ojämnt?

För invandrade svenska medborgare uppstår frågan hur de, med nuvarande pensionsystem, ska kunna justera sina liv retroaktivt? Hur ska de som invandrat till Sverige senare i livet ha möjlighet att göra om sitt arbetsliv i enlighet med livsinkomstprincipen?

Medföljande migranter gör förvisso ett val när de flyttar med sina män utomlands, men dessa kvinnors erfarenheter utmanar med all tydlighet Sveriges självförståelse och självbild om att vara ett jämställt och jämlikt land där män och kvinnor delar lika på lönearbete. Vilka premisser vilar då jämställdhetens politiska grundvalar på? Varför är det fortfarande självklart att kvinnor ska göra uppoffringar för (deras) mäns karriärer (i och utanför Sverige)? Vad säger det om svenskheten i förhållande till våra politiska ideal knutna till jämställdhet? Kan det finnas ett (levbart) liv vid sidan av lönearbetet? Hur ska välfärdsstaten utvecklas i en globaliserad värld och ekonomi? Vad förväntas av oss som medborgare och aktörer på en globaliserad arbetsmarknad och hur ska ett nationellt välfärdssystem förhålla sig till dessa nya krav, och inte minst, vem gynnas och vem förfördelas i denna globaliserade värld?

Tack

Jag vill tacka de anonyma granskare som lagt ned tid på att förbättra den här artikeln. Jag är också tacksam mot redaktörerna Gabriella Elgenius och Magnus Wennerhag som har kommit med genomarbetade synpunkter på manuset under arbetets gång. Studien "Att återintegrera svenskheten: tillhörighetens politik bland återvändande svenska migrantkvinnor" har finansierats och möjliggjorts av Vetenskapsrådet, dnr 421-2013-900.

Referenser

- Ahmed, S. (2010) *The promise of happiness*. Durham: Duke University Press.
- Arvidsson, A. (1996) "Från hemmafru till autentisk människa. Kärlek och reklam i Vecko Revyn 1942–94", *Sociologisk Forskning* 33 (4):16–35.
- Barbour R.S. (1998) "Mixing qualitative methods. Quality assurance or qualitative quagmire", *Qualitative Health Research* 8 (3):352–361.
- Beijbom, U. (2006) *Utlandskvinnor. Svenska kvinnoöden i Amerika*. Stockholm: Norstedts.
- Bäck-Wiklund, M. & B. Bergsten (2010) *Det moderna föräldraskapet. En studie av familj och kön i förändring*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Carbin, M., J. Overud & E. Kvist (red.) (2017) *Feminism som lönearbete*. Stockholm: Leopard förlag.
- Carbin, M. & K. Tollin (2017) "Befria oss från lönearbetet", 91–116 i M. Carbin, J. Overud & E. Kvist (red.) *Feminism som lönearbete*. Stockholm: Leopard förlag.
- Collins, P.H. (1998) "It's all in the family. Intersections of gender, race, and nation", *Hypatia* 13 (3):62–82.
- Ehrenreich, B. & A.R. Hochschild (2003) "Introduction", i B. Ehrenreich & A.R. Hochschild (red.) *Global woman. Nannies, maids and sex workers in the new economy*. New York: Metropolitan Books.
- Ekberg, J. & T. Lindh (2011) "Pensionsreformen och invandrarna", *Ekonomisk Debatt* 39 (5):33–40.

- Fecther, A-M. (2010) "Gender, empire, global capitalism. Colonial and corporate expatriate wives", *Journal of Ethnic and Migration Studies* 36 (8):1279–1297.
- Gavanas, A. (2016) *Pensionärsplaneten. Spaniensvenskar och pensionärsmigration i en globaliserad värld*. Göteborg/Stockholm: Makadam förlag.
- Gavanas, A. & C. Calleman (red.) (2013) *Rena hem på smutsiga villkor? Hushållstjänster, migration och globalisering*. Göteborg/Stockholm: Makadam.
- Haavind (2000) "På jakt etter kjønnede betydninger", 7–59 i H. Haavind (red.) *Kön och tolkning. Metodiska möjligheter i kvalitativ forskning*. Stockholm: Natur och Kultur/Gyldendal Akademisk.
- Haraway, D. (1988) "Situated knowledges. The science question in feminism and the privilege of partial perspective", *Feminist Studies* 14 (3):575–599.
- Hearn, J. (2015) *Men of the world. Genders, globalizations, transnational times*. London: Sage.
- Hirdman, Y. (2002) *Genus. Om det stabila föränderliga former*. Stockholm: Liber.
- Hochschild, A.R. (med Machung) (2003) *The second shift*. London: Penguin Books.
- Keskinen, S., S. Tuori, S. Irni & D. Mulinari (red.) (2009) *Complying with colonialism. Gender, race and ethnicity in the Nordic region*. Farnham: Ashgate.
- Lundqvist, Å. (2015) "Activating women in the Swedish model", *Social Politics: International Studies in Gender, State and Society* 22 (1):111–132.
- Lundström, C. (2012) "I didn't come here to do housework. Relocating 'Swedish' practices and ideologies in the context of the global division of labour. The case of expatriate households in Singapore", *Nordic Journal of Migration Research* 2 (2):150–158.
- Lundström, C. (2013) "'Maid' sökes. Live-in-maid's och skillnadsskapande praktiker i svenska migranther i Singapore", 107–126 i A. Gavanas & C. Calleman (red.) *Rena hem på smutsiga villkor? Hushållstjänster, migration och globalisering*, Stockholm/Göteborg: Makadam.
- Lundström, C. (2017) *Vit migration. Kön, vithet och privilegier i transnationella migrationsprocesser*. Stockholm/Göteborg: Makadam.
- Lundström, C. & L. Sohl (2011) "Hemmafrun är det nya gamla", *Arena* nr 1 2011.
- Lutz, H. (2011) *The new maids. Transnational women and the care economy*. London: Zed Books.
- Mason, J. (2002) *Qualitative researching*. London: SAGE Publications.
- Moberg, E. (1961) "Kvinnans villkorliga frigivning", 201–212 i J. Esseveld & L. Larsson (red.) 1996 [1961] *Kvinnopolitiska nyckeltexter*. Lund: Studentlitteratur.
- Morgan, D.L. (1998) *Planning focus groups. Focus group kit 2*. Thousand Oaks: SAGE Publications.
- Nordenmark, M. (2004) *Arbetsliv, familjeliv och kön*. Umeå: Boréa.
- Palmer, P. (1989) *Domesticity and dirt. Housewives and domestic servants in the United States 1920–1945*. Philadelphia: Temple University Press.
- Paulsen, R. (2010) *Arbets-samhället. Hur arbetet överlevde teknologin*. Gleerups Utbildning AB.
- Paulsen, R. (2018) "Vi förvaltar oss till döds istället för att ompröva", *Dagens Nyheter* 8 januari 2018.

- Parreñas, R.S. (2001) *Servants of globalization*. Stanford: Stanford University Press.
- Regeringens proposition 1993/94:250 (1993) ”Reformering av det allmänna pensions-systemet”. Stockholm: Regeringskansliet.
- Richardson, L. (2000) ”Writing. A method of inquiry”, 923–949 i N.K. Denzin & Y.S. Lincoln (red.) *Handbook of qualitative research*. Andra upplagan. Thousand Oaks: SAGE Publications.
- Ryan, L. (2008) ”Navigating the emotional terrain of families ’here’ and ’there’. Women, migration and the management of emotions”, *Journal of Intercultural Studies* 29 (3):299–313.
- Sharp, J. (1996) ”Gendering nationhood. A feminist engagement with national identity”, 97–108 i N. Duncan (red.) *Bodyspace. Destabilizing geographies of gender and sexuality*. London: Routledge.
- Skeggs, B. (2004) *Class, self, culture*. London: Routledge.
- Sohl, L. (2018) ”Feel-bad moments. Unpacking the complexity of class, gender and whiteness when studying ’up’”, *European Journal of Women’s Studies*. DOI:1350506818762232.
- Solevid, M. (red.) (2016) *Svenska utlandsröster. SOM-undersökningen till utlands-svenskar 2014*. Göteborg: SOM-institutet.
- SOU 1964:36 (1964) Ökat stöd till barnfamiljer. *Promemoria avgiven av familjeberedningen*. Stockholm: Socialdepartementet.
- Stone, P. (2007) *Opting out? Why women really quit careers and head home*. Berkeley: University of California Press.
- Yuval-Davis, N. (1997) *Gender and nation*. London: Sage.
- Weiss, A. (2008) ”Transnationaliseringen av social ojämlikhet”, *Fronesis* 27:42–56.

Korresponderande författare

Catrin Lundström

Institutet för forskning om migration, etnicitet och samhälle (REMESO)

Linköpings universitet, 581 83 Linköping

catrin.lundstrom@liu.se

Författarpresentation

Catrin Lundström är docent i sociologi vid Institutet för forskning om migration, etnicitet och samhälle (REMESO), Linköpings universitet. Hennes forskningsintressen inkluderar frågor om vithet, migration och etnografi utifrån intersektionella perspektiv, och hon har skrivit flera böcker och artiklar inom dessa områden.